

NAGY BORBÁLA RÉKA

„Megrögzött gyanakvó lettem...”

Beszélgetés Ágh Istvánnal

– *Idén az egész világban megváltozott életminőségünk. A fiatalabbak, „békebeli” gyerekek számára idegen ez a vírus okozta „háborús” helyzet, mely egy társadalmi-gazdasági-pszichológiai kihívás, s mintha sci-fiben élnénk. Ám te kellő bölcsességgel tekinthetsz az eseményekre, hiszen már gyermekkorodban figyelted a második világháború repülőit, majd az 1956-os Kossuth téri lövések keresztüzén át, a diktatúrában-kommunizmusban edződ-tél, amikor virágnyelven lehetett beszélni (első köteted címe: Szabad-e énekelni, 1965). Az avantgárd hatások téged sem kerültek el az indulásodnál. A tündér megkötözése (1971) verseiben már foglalkozol az embert körülvevő világgal és abszurditásaival. Később műveidben központi témává válik a személyesség és tárgyiaság, a jelképesség, a „költészet/művészet természete”, a személyiség és a környezete. Hogyan látod, mi történik most velünk, tágabban az emberiséggel? (Ágh Istvánt gyermekkorom óta ismerem, ezért kérem az olvasókat, engedjék meg a tegeződést.) Hogyan élted meg történelmünk hasonló horderejű eseményeit?*

– Az ember már úgy gondolt a nagy járványokra, mint a végképp elmúlt csapásra. Idősebb testvéreimet még felhették szüleim a halálos torokgyíktól, a kanyarótól, melytől engem tíz-tizenöt évvel később megvédett az oltás. Egyévesen első emlékem is a himlőoltás lett. Azt hittük, távol tart a betegségektől, s nyugton is hagytak bennünket, csupán a téli influenza támadott, amiből hamar meggyógyultunk. Felhettünk háborútól, természeti csapástól, kerülhettünk rendkívüli helyzetbe, de már a pestis, a kolera, a spanyolnátha eszünkbe sem jutott. És most itt a világgjárvány öregkoromra, hogy a harmadik nagy élménnyé váljon. Első volt a világháború. Hetedik születésnapomon orosz repülők bombázták meg falunkat, harmadnap, már nagy izgalommal és pontos emlékezettel, mégis gyerekfejjel éltem át háborús élményeim legizgalmasabbját, a bevonulást. De a gyerek háborúja mégis más, nem nyomasztja a halálfélelem, ha nem látja közelében az okát, nem érzi az értékek elvesztése fölött a kétségbeesést. Aztán kitört a forradalom is tizennyolc éves koromban a sebesüléssel túlélte Kossuth téri sortűzzel. S most itt a harmadik a veszélyes életkorban, és én megint a célpontok között, mint akkor. Furcsa védekezés egy láthatatlan erővel szemben, kiszámíthatatlan

esélyekkel, mikor úgy érzem, sehol sincs, és mégis mindenhol érzékelhető a hírekben és a szóbeszédben.

– *Szörnyű és egyben ihlető is lehet ez az állapot, ugyanakkor fölerősödhetnek bizonyos jellemvonások is. Az Októberi fogadalom (2006) című kötetéről fogalmaztál így: „... szinte minden soromban érzem a forradalom és a terror emlékét. De ahogy ellenségéhez valamiképpen igazodik az ellenfele, még ma is észrevehetjük magunkban a múltunk okozta torzulásokat.” Talán mostanában mások is elgondolkodnak hasonlókon, talán itt volt az ideje az emberiség felrázásának, magába nézésének, a legfőbb kérdések újrafogalmazásának. A „maradj otthon”-létben mit csinálsz, milyen gondolatok foglalkoztatnak?*

– Ha verselményekre vágytak a 20. század költői, megkapták bőségesen. S lehet, ennek a világjárványnak is nyoma marad következményei által. De én koromnál fogva nem számíthatok arra, hogy költészetemhez hasznos anyagot találjak benne. Ami kikíváncozott belőlem, csak egy vers, első ijedségem termése. Különben csináltam, amit épp kellett. Megszerkesztettem újabb verseskönyvet. Mint régi szabadúszó, húsz éve nyugdíjas itthon dolgozó, nem saját elzártágomat viseltem nehezen, hanem a család, a barátok, a társasági élet hiányát. És újraolvastam Dosztojevszkij *Ördögök* című regényét, melyben sok mai arcra ismertem. A százötven év alatt ért annyi katasztrófa bennünket, hogy megtisztulva értékelhettük szellemi, erkölcsi hasznát is, és most is reménykedünk, hogy nemesen kerüljünk ki belőle.

Megrögzött gyanakvó lettem életem során, most is kétségeim vannak abban, amit szeretnénk, nem vagyok biztos az emberiség megváltozásában, a megrendülés magunkra döböntő hatásában. Már tapasztaltuk, mennyi idő alatt változhat meg a rendszer, a gazdaság, s mennyire nehezen változik az ember tulajdonságainak lényege. Most még ijedten fogadkozik, aztán visszatér megszokott világába, Dosztojevszkijtől a szappanoperához, a húsvéti evangélistáktól a hollywoodi Krisztusig. A karanténban még a rímek örömét próbálgatja, de már művészi teljesítménynek szeretné elfogadtatni játszadozását. Szórakoztatni, foglalkoztatni akart a Rádió és az Írószövetség versíró pályázata, a remény megjelenítésével a félelem és csüggedés közepette. 5080 pályamű érkezett. Gondolom, rengeteg érzelmesség, jóra való szándék kapott szárnyakat. Az ötlet még azzal is kecsegtet, hogy a költészet divattá lehet. Visszanyeri megkopott fényét a dilettantizmus segítségével, valami pillanatnyi örökkévalóság mámorában.

– *Ez lehet az irodalom egyik esélye... Aktívan részt veszel az irodalmi életben, figyelemmel kíséred, és ha tudsz, ellátogatsz az estekre (márciusban az Opus budapesti bemutatkozására is). A szemed láttára vált a költészet „elhanyagolt”, felhívult műnemmé és a közéleti versek, esszék manapság kevésbé vannak hatással az emberekre, a politikára. A költők számára kevesen hallgatnak. Mi ma a költő felelőssége, hogyan látod irodalmunk helyzetét?*

– Furcsának tartom a vers haszonelvű alkalmazását, a művészi teljesítmény semmibevételét. Ugyanakkor az alkotó tekintély fölszámolását tapasztalom magamon is. Nem a költő az elismert, híres, akit sztárolnak, bár az igazi, ismert

művészeket a műfaj hagyományos elfogadottsága miatt igénybe veszik a protokollban, ameddig megéri, interjúra hívják, de a tiszteletet fölvaltotta a politikai haszonelv és csoportérdek, ami nem éppen a tiszteleten alapul. Az utolsó nagy tekintélyű költő Nagy László volt. Tele a magyar irodalom utóbbi hatvan-hetven éve áldozatokkal, megszületetlen, méltatlanul rossz, sőt nevetséges művekkel. És nemcsak a politikai elkötelezettség van tele tévutakkal, minden tévútra sodor, ami együtt jár az önálló alkotó személyiség földadásával. Mint ahogy megosztott az ország, kettéhasadt az irodalma is. Ami itt érték, másfelől értéktelen, gyakorlatilag nincs is, vagy annyira van, amennyire a tömegkommunikáció akarja.

1992 óta elfelejtett Kossuth-díjas vagyok, bár a Nemzet Művésze lettem, amiről a nemzet nem is tud. Száz taxis közül egy ismerte a nevemet, mikor rájuk szorultam fájós lábam, az isiászom miatt. De nem rólam van szó, hanem az irodalom rangjáról. Oka pedig minden művészi érték kiszorítása az aktuális, gyors haszon ellenében. A helyzet mégis paradox, hallható a rádióból, tévéből, biztosítva van helye a műsorban, az interneten kedvenc verseiket küldözzetik egymásnak a rajongók, talán nem kevés követőjük is akad. Az aktivitás nem pótolja a színvonalat, de az ízlésről nagyon árulkodik. Tapasztaltam, hogy milyen makacsul befolyásolja még a profikat is az érzelgősség, az interneten található verseim közé csempészett giccset zenésíti meg a jó hírű együttes, s azzal köszönt születésnapomon. Nagy László is így járt, de már egy könyvben örökítve a giccs, amit nem ő írt a feleségéhez. Mintha efféle tiszteletlenség természetes lenne már. Míg ezt a másik oldalról gondolom, addig az író felelősségéről kellene beszélnem, aki elfordult az olvasótól, még inkább a teoretikus főbűnösről, a kritikusról, aki elfordította a művészt valami életidegen irányban. Megfosztva a költőt költői mivoltától, személyiségétől, érzelmeitől, szuverén helyzetétől, a korrektséget vagy annak látszatát erőltetve az avantgárd utódaira, mint valaha a szocreált a nyugatosokra vagy a népiekre, eltávolítva tárgyától a kívülállóság iróniájával is, mint a palimpszeszt áttűnése befolyásoltatva idegen, vendégszövegekkel.

– *Szigorú családban nőttél fel, leghigorúbb apád volt, és a közönség elvárásai is korlátozókat szabtak. Te például miben maradtál szigorú és dacos, mihez ragaszkodtál? Említetted, hogy gyanakvó lettél. Mi tett azzá?*

– Gyanakvó természetem oka számomra könnyen megfejtethető a beteljesületlen ígérek sorából. Most csak a politikai ígéreteket említeném, melyek már gyermekkoromban csalódást okoztak. Onnan kezdődik, amikor földműves szüleimet az osztályidegenség bélyegével büntették. Én pedig az úttörőmozgalom lelkes őrsvezetője lettem. A szívgárdistából, aki cserkész szerettem volna lenni, a fővárosban, mint a falubeli pesti gyerek Hoffmann (Hofi) Géza. De úttörő lettem otthon, ugyanakkor, mikor rendszeresen ministráltam a templomban. A Parasztpárt plakátjait ragasztottam valószínűtlen felületekre, ígérve 1947-ben egy mázsa búza áráért egy pár csizmát, Sztálin születésnapjára szavaltattak velem 1949-ben, s lestem a házunk előtt a rendőrt, mikor éppen feketén vágták a hízon-

kat a tyúkólban 1951-ben. Az ígéreték csapdájából a családot ért megaláztatások szégyene váltott ki, mikor egy szovjet vers helyett Petőfivel mondtam, „a népnek nincs joga”! Előbb még csak a szüleimhez akartam hűséges lenni, aztán megtudtam, ha szüleimhez, akkor a néphez is ragaszkodom. Első verseskötetem (1965) ennek jegyében született, szüleimben az egész parasztság kifejezhető éppen az osztály fölszámolása idején, öreg szülők, városba menekülő lakosság, az egész falusi kultúra fölszámolása, elsovadása az elfogyó lakosságban. *Szabad-e énekelni*, tűztem a könyv címének talányos kétértelműséggel, hogy szabad-e karácsony este kántálni? Szabad-e énekelni, amikor nincs itt az ideje, nincsen hangulat hozzá, inkább sírni volna jó. De a harmadik jelentést szóba sem hozhattam akkor, hagynak-e szabadon énekelni abban a rendszerben?

– *Milyen érzések, emlékek kavarnak benned, amikor vissza-visszatérsz az iszkázi szülőházba, múltadba?*

– A régi teljes családra sokat gondolok mostanában, amikor már csak én, a legfiatalabb testvér maradtam élve. Tavaly nyáron a szülőházban, a Nagy László-emlékházban kaptunk helyet feleségemmel a Nagy László-emléknap előtti éjszaka. Egy szemhunyást sem aludtam, eszembe jutott az elveszett család, a munka megszépült emléke, a kapálás, kaszálás, aratás, melyben a kínlódásaim árán megdicsőültem. S megnyugtató a szeretet emléke, s a kitartó hűség békesége, ami mindig megvédett a szégyentől, mert ha tévedtem is tudatlanságból, ahogy gyerekfejjel hittem a kommunisták ígéreteinek, mint egy Ságvári Endre zászlós úttörőcsapat vezetője, a családi tapasztalatok visszatartottak. Nem hiszem annak a rendszernek, amelyik abból a szovjet világból terpeszkedett ránk, amelyik a háborúban elhajtotta a marháinkat, a lovakat, még a konyhakredencet is kifosztotta az utolsó bögréig. Ugyanezt tette, most már magyar szereplőkkel, a Rákosi-rendszer, s alig kerültem el halálos lövését ötvenhatban. Ez a harmadik megrendülés lett e végleges szakítás, mert véglegesen kialudt az a remény, hogy hátha még megtisztul, ami elmocskosodott.

– *A Hetek elnevezést Kabdebó Lóránték adták a hatvanas években indult költőknek. Mi tartotta össze ezt a költői csoportot, mi jellemezte verseidet?*

– Engem nagyon fiatalon, gyerekként, kamaszként értek azok a csalódások, melyek az aktív nemzedékek pályáját kettétörték, rám úgy hatott inkább, mint a gyermekbetegség, ellenállóvá tett. S ez különböztet meg bennünket, a Hetek költőit az idősebbektől. Pedig minket is az a kultúrpolitika hozott össze valamilyen képpen. Nem lógtunk ki a struktúrából, de aztán hamar csalódást okoztunk azoknak, akiknek szándéka szerint a szocializmust népi költészetünkkel támogatjuk. Indulásunk egybeesett a kolhozosítással. Szüleim gazdasága szó szerint romba dőlt. Először a pajta, az ólak, az istálló, a szén, ahogy az utolsó állatnak már csak a tyúkok maradtak. Aztán egyedül maradt az anyám, majd ő is a lányához költözött a városba. Innen ered költészetem népi jellege, az eredet által meghatározott tár-

gya. Az első verseim, első kötetem idején az ifjúság és a szerelem mellett annak a kifejezését tartottam a legfontosabbnak.

– *Lírásban benépesülnek a kiürült terek, megelevenednek az emlékek, rácsodálkozhatunk a teremtés misztériumára, sugárzik belőlük a természet tisztelete, szeretete, meghallani a csendet is. Egyszer azt mondtad, sose akartál prózát írni, de ezáltal lehettél szabadúszó a hetvenes években. Aztán nagy hangsúly tevődött a szociográfiára, ezekben javarészt a családról, Iszkázzról, származásodról írsz (könyvtáros múltad segíthette a munkát, a kutatást). Hogyan változtak a témáid és találtad meg saját hangodat?*

– „A versek tárgyát az élet úgyis megadja majd, ha bírom csodálkozással és indulattal” – írtam első kötetemhez. És most, nyolcvanadik évemen túl, ez a lazának tetsző program bevált. Az életemet, személyiségemet, érzéseimet és vágyaimat, következtetéseimet írtam meg, s hogy megírhassam, ahhoz rácsodálkozás és szellemi energia szükségeltetett. A *Rézerdő* (1968) kötet váltott ki lokális helyzetből a szubjektivitást, az általános emberi felé. A *Harangszó a tengerészért* (1966) drámája, mint magánéleti fordulat, költészetem meghatározója lett. Amit hazulról hoztam, a költői tárgyból költői eszközzé változott, mondanivalómat segítette a természet, melyet másképp élhettem át a faluvégen, szinte a mezőben, de a népismeretben is gazdagnak érezhettem magamat, melyre szociográfiáimat (*A madár visszajár*, 1973; *Dani uraságnak*, 1984; *Utolsó terelés az őszi legelőn*, 1989) alapoztam. Két szépprózai munkám (*Rókacsárda*, 1993; *Árokból jön a törpe*; 1997) témája is onnan való.

– *Nagy László a naplójában mindig megemlíti, ha egy-egy új írást megmutattál neki és ő is viszont. Milyen bírálód volt és mit tanultál tőle?*

– Nagy László a bátyám. Csak találgatni lehet, családunkból hogy válhattunk mindketten költővé. Én azt gondolom, a bátyám művészi törekvése kellett az én gyerekkori elhatározásomhoz. Ő akkor képzőművészeti főiskolás volt, melyben őt még utánozni sem voltam képes, de megszerettette József Attilát és Sinka Istvánt, s az akkoriban elérhető magyar költészet, Petőfi, Arany, Berzsenyi, Ady hatása alatt megírtam első versemet a hőésről kilencévesen. Laci komolyan vehette, ha tanítani kezdett, a leíró vers irányába terelt, a konkrétságra tanított. Ez a kapcsolat, bár egy idő után már csak az új termés megmutatásig terjedt, komoly műhelymunkává fejlődött, formai és nyelvi szempontból segített, anélkül, hogy a tartalmába beleszólt volna. Mikor a naplót írta, az utolsó években, dicsérve említi verseimet, általában egyetlen szóval, hogy szép, amihez az ő értelmezésében nem kell magyarázat, mert az elismerést jelenti, ahogy József Attila-i mérce volt folyóiratunk címe is: *Szép Szó*. Egyetlen közös megjelenésünkre is azt írta: „Szépek leszünk.” A *Kortárs* 1975. májusi számában bemutattuk falunkat, Iszkázt, ő a *Jönnek a harangok értem* versét adta, én egy szociográfiai áttekintést írtam a lapba. András unokaöcsém jellemző fotókat készített. Rendszeresen találkoztunk az ÉS-

ben* vagy a szerkesztőséghez közeli Nimródban. Telefonunk híján utcáról hívtam, s olvastam neki friss verseimet.

– *Hogyan élted meg a népi-urbánus ellentétet mellette? Ennek kapcsán tette fel magának a kérdést 1977 tavaszán egy bejegyzésében: „Mit gondolhat a drága öcsikém rólam?”*

– Magyarázatra szorul a naplóban található egyik meghökkentő telefonálásom, mely szerint utálok a népi-nemzeti vonalat a költészetben, s azokat, akik őt zászlajukra tűzik. Akkoriban olvastam nevemet az egyik tanulmányban, mint az új népies irányzat költőjét, ami akkor idejétmúlt hangulatú kategória volt, s már nem is a költészetet, hanem a szerző korlátoltságát jelentette; úgy látszik, származásom bélyege letörölhetetlen még avantgárd nyelvi kísérleteim ellenére is. Én baráti érzéssel voltam azokhoz, akik őt „zászlójukra tűzték”, ugyanakkor féltettem a politikától kiszolgáltatottsága miatt, nem volt politikus alkat, csak irodalmi tekintély, akit porig alázott a „szakma”, az országgyűlés egészségügyi bizottsága a Béres-ügyben, melynek zászlájává emelkedett, s az lett több országos ügyben is. Kisajátították a vállalásai, s közénk tolokodtak rajongói.

– *„Az úgynevezett urbánusok felől provinciálisnak, a marxista kritika felől retrográdnak tarthattak. A második kötet, a Rézerdő már igazi 'urbánus' könyv” – fogalmazol egy helyütt. Nem is lett belőled baloldali népi író, de volt idő, amikor azon zúgolódtál, hogy van, aki a népi írókhoz sorol. Kik számítanak meghatározó kortársaidnak, barátaidnak és mi fogott össze benneteket?*

– Bántott a besorolás, mert én soha nem tettem esztétikai különbséget népies és urbánus között. Érzelmileg sem, hiszen Pilinszky asztaltársaságához tartoztam a Nárcisz presszóban, ugyanott és az Építész Pincében Kondor Bélához is, aki egyetemes művész volt, s közel kerültem az „avantgárd papájához”, Erdély Miklóshoz anélkül, hogy valamit is elvárt volna, míg tanultam a tiltott modernnek találékonyságából, s ahogy a világművészet áramlatait figyelték. Egyetemista barátság fűzött Orbán Ottó és Tandori Dezső, Tóth Éva, Székely Magda személyéhez és költészetéhez. Így voltam a Hetek csoport tagja Buda Ferencsel, Bella Istvánnal, Kalász Lászlóval, Raffai Saroltával, Ratkó Józseffel és Serfőző Simonnal. És nem az lett a kérdés, hogy miért találtak ki bennünket, hanem az, hogy ötven éve együtt maradtunk, ha csak hárman is ma már. Mindennapi barátkozókedvünket, szeretetünket egy harmadik csapattal éltük meg nap mint nap, mint egy családban. Lázár Ervinnel, Marsall Lászlóval, Bella Istvánnal, Simonffy Andrással, Tóth Bálinttal, Döbrentei Kornéllal rendszeresen találkoztunk a Hungária kávéházban, a Rádió közeli borozókban, lakásainkon. Írásainkat megmutattuk egymásnak, hallgattunk az érdek nélküli kritikára. Próbáltuk ifjúságunkat megélni az unalmas közéleti szürkességben. Így voltunk mi ellenzékiek.

* Az Élet és Irodalom című hetilap ismert rövidítése. *A szerk.*

– Fontos, vissza-visszatérő állomásod a gyerekirodalom is, és még számos más műfajt kipróbálhattál, aminek valami köze volt az irodalomhoz, hiszen közel állnak hozzád a társművészetek.

– Schéner Mihály festővel gyerekverseskönyvet készítettünk a máriaremetei szomszédság jegyében, szintén szomszédként barátkoztunk Huszárik Zoltánnal Zuglóban. Így kerültem közel hozzá és filmjeihez, s a filmesek világához. És a kortársi zenéhez, Vujicsics Tihamérhoz, Dávid Gyulához, Sári Lászlóhoz, az építészekhez, Makovecz Imréhez. Már akkor egy virtuális művészeti akadémia tagja lehettem, ami később valójában is életem létélménye lett.

– *A kötött munkát és a szerkesztőségi életet jól ismered, ám régóta szabadúszó író vagy és némely más, nyolcvanon felüli pályatársaddal ellentétben rendszeresen publikálsz. Mi hajt, mi ösztönöz az alkotásra?*

– Szabadúszás és kötött munkaidő feszültségében múltak el aktív évtizedeim a munkakönyvem bejegyzései szerint. Úgy, ahogy azt a hivatal nézi. Mert aktív vagyok még nyolcvanon túl is, bár hivatalosan nyugdíjas. Akkor még, 1990 előtt az irodalomból meg tudtam élni. Munkahelyeket azért változtattam, és hagytam el, hogy időm legyen az írásra. Ugyanakkor sok tapasztalattal gazdagított első, egy évig tartó munkám az építőipari vállalatok könyvtárainak vezetőjeként, megismertem a külvárost és a munkásszállók népét, akik menekültek a kolhozosított faluból, nem a biztonságosabb jövőbe, hanem a megélhetés miatt. Munkahelyem egy használaton kívüli portásfülke volt Kőbányán. Civilizáltabb körülményeket érdemeltem a tanári, könyvtárosi diplomához, s meg is találtam azt a csöndes helyet a Népművelési Intézetben, pedig az íráshoz benyomások, izgalmak, nagyobb mozgás szükségeltetne, hát elmentem egy szakszervezeti folyóirathoz. A kötetlenebb munkaidőben a káderek világát kellett elviselnem nem kevés tanulság árán. Én hagytam ott a szerkesztőséget [*Munka*], de valójában kirúgattam magam. Akkor próbálkoztam a teljes függetlenséggel, melyben több irodalmi műfajban alkalmasnak találtattam, szociográfiát vállaltam, műfordítónak képeztem magam, rádióműsorokat szerkesztettem, ebből a nehéz, de mégis elégedett időszakból Juhász Ferenc alkalmazott az Új Írásnál, a Magyar Nemzet írásra kötött szerződést velem a rendszerváltozásig, majd két szépprózai munkám filléres honoráriumán okulva, a megélhetés kényszeréből maguk közé ültettek a Hitel munkatársai, ahol öt Kossuth-díjas ülte körül az asztalt, közülünk én maradtam képviselni a múltat az impresszumban mint főmunkatárs. Valamelyest dicsekszem, most mégis inkább a teljesítményt magyarázom azzal a könyvespolcnyi kötettel, amit csak így írhattam volna meg, azzal a bátorsággal, szerencsével és hitvesi segítséggel.

– *Miért a vers a legjobb kifejezőeszközöd? Melyik művedet emelnéd ki, amelyik sorsfordító pontnak számít pályádon, amikor az írói hangod is megváltozott?*

– Én mindent úgy fogtam föl, hogy használ-e hivatásomnak, az irodalomnak. Ám ez annál ösztönösebb volt, a tudatom mélyén irányított, mint a szerelem. S ha jól odafigyeltem, rajtakaptam magam, mindent úgy élek át, mint ami majd

irodalommá, főleg verssé változik. Elsősorban közvetlen, személyes élményem, első házasságom fölbomlása volt az ára a *Harangszó a tengerészért* ötszáz soros verssemnek, monológrendszernek. Amit elvesztettem, azzal megváltottam a költészetemet. Attól kezdve másféle verset, szabad és bátor költeményeket írtam poétikailag is. Mozgásom is szabadabb lett.

– *Mit kaptál a szabadabb utazásoktól, hogyan ismerkedtél meg a határon túli irodalommal?*

– Most csak a külföldi utazásaimat említem. József Attila-díjamból három hetet töltöttünk feleségemmel Párizsban, számára is, mint textiles iparművésznek nagyszerű tapasztalatszerzési lehetőség volt. Aztán Prága, Róma, Bécs. Kétszer voltam hónapokig ösztöndíjas Szkopjében, így állt össze bennem a Balkán és Nyugat-Európa. Először magyarságomban alázva jártam meg Erdélyt, hogy többet abban a rendszerben az utazás ne is jusson eszembe, de valamivel jobb időben visszavettem magamnak emberi kincseit Lászlóffy Aladárt, Hervay Gizellát, Kányádi Sándort, Panek Zoltánt, Csiki Lászlót, ugyanígy jártam a Felvidékkel is mikor Losoncon magyarul kértem a sört, mikor még Zs. Nagy Lajost, Tözsér Árpádot, Cselényi Lászlót, Gál Sándort, Keszeli Ferencet, Mács Józsefet nem ismertem.

– *Ha végigtekintesz az életműveden, milyen utat, ívet jártál be?*

– Írói pályám hatvan éve, úgy érzem, egyenesnek, ha nem is simának mondható. Bár a műfajok bővülése mintha a megélhetés kényszere szerint alakult volna, lassan az is életformává változott. Mikor elindultam 1970-ben Tolna megyébe a szociográfia kalandját elkezdni. Míg a nehéz, földszagú valósággal foglalkoztam a prózámban, verseimben visszahúzódtam a tiszta költészet határai közé, melyet a kritika érthetetlen képi zagyvaságnak is tarthatott. Ma már ez nem lenne kérdés, de én az utazásból végül is hazatértem. Leginkább akkor, amikor esszéimet írtam Balassiról, Csokonairól, Adyról a *Fénylő Parnasszus* (2008) című kötetembe. Hetvenévesen megújultam, s azóta is élvezem a termékeny munka áldását, négy verseskönyvet írtam azóta, a tizenkét év alatt.

– *A megélt valóság, a szerelem ma is központi motívumod. Milyen téma foglalkoztat most?*

– A személyiség, a magánélet alakulása mellőzhetetlen egy életmű megértésében, megítélésében. Mikor a szerelem kapja szárnyaira a költőt, mikor a családi szeretet melegíti emberivé az írást, vagyis a legfontosabb lép elő a költői mondanivalóban. Erről szól a *Kései hálaének* című mostani versem a nőkhöz. A szülők, a testvérek, a család még mindig meghílet, mert meg kell írnom a hiányukat, s hogy nélkülük mennyire egyedül maradtam. Nem azért vagyok költő, hogy nyelvi játékokkal szórakozzam.

– *Még áll Iszkázon az a megcsavarodott, ámde egyenes törzsű körtefa, melyhez Nagy László hasonlította életét. Neked is van fád valahol?*

– A százéves körtefa, még annál is több, egyidős a 112 éves házzal. Bátyám vadkörtéjével együtt emlékeztet a múltra, mint titokzatos lény, életünk tanúja és szimbóluma. Ragaszkodásomat befolyásolja, megköti erős gyökérzetével. Így

választok azóta fát magamnak lakásaim közelében: egy gesztenyefa lombjában képzeltem a családot a Keleti Károly utcában, benne éltünk, míg le nem hullott a lombja. Volt Máriaremetén egy almafa a kerti pad fölött; Zuglóban egy erkélyre hajló nyárfa; itt, Budán, a választott fám, szemben a műegyetem kertjében, most virágzik, mintha iszkázi akácosunk üzenne illatával.

– *Bátyád szállóigévé lett mondatában üzeni az emberiségnek, „ha lesz még emberi arcuk, csókoltatom őket”. Hadd tegyem fel Kormos István kérdését az öccsnek: „Mit üzensz az utókornak?”*

– Bátyám elhíresült mondását nem akarom folytatni, az én véleményemhez változtatni, iránya mentén sem gondolok a jövőre. Maradjon az csak egyedüli szépségében csorbítatlanul.

